

NEPIETIEKAMI NOVĒRTĒTAIS RESURSS - SAVVAĻAS OGAS

Agita Treimane, Zane Lībiete

Tīrs gaiss, ūdens, pastaiga jūras krastā vai mežā, sauja melleņu, putnu vīterošana... Pēdējā laikā cilvēki sāk arvien vairāk novērtēt ikdienišķas un šķietami pašsaprotamas lietas. Arī dabas sniegtos labumus, ko vides zinātnē mēdz dēvēt par ekosistēmu pakalpojumiem.

Latvijā vairāk nekā pusi teritorijas klāj meži vai purvi, un vairums sabiedrības par savu atpūtas galamērķi izvēlas tieši šīs ekosistēmas. Mežs ir nozīmīgs resurss – gan no ekoloģiskā, gan ekonomiskā, gan arī no sociālā aspekta.

Latvijā ar ogošanu, sēņošanu, ārstniecības augu un dekoratīvo materiālu vākšanu jeb nekoksnes produktu ieguvei nodarbojas daudz vairāk mājsaimniecību nekā vidēji Eiropā. Latvijas Valsts mežzinātnes institūta "Silava" pētījumi rāda, ka 2019. gadā 88 % no iedzīvotājiem pēdējā gada laikā ir ievākuši kādu no meža nekoksnes produktiem, bet apmēram 9% respondentu tas ir bijis arī ienākumu avots. Eiropā vidēji ar nekoksnes resursu ieguvei nodarbojas 28% mājsaimniecību.

Jo nozīmīgāks resurss, jo vairāk cilvēkiem tas rūp. Jau ilgstoši viens no svarīgākajiem mežsaimniecības izaicinājumiem ir bijis rast vidusceļu starp meža nodrošināto koksnes un nekoksnes produktu ieguvei un dabas aizsardzību. Arī pašlaik daļa sabiedrības uzskata, ka notiek pārlietu intensīva koksnes ieguve, tādējādi samazinot mežu bioloģisko daudzveidību un apdraudot nekoksnes resursu pieejamību. Ir arī pretējs viedoklis – pareizi un ilgtspējīgi apsaimniekojot mežu, bioloģiskā daudzveidība būtiski nemainās, un netiek apdraudēta citu ekosistēmu pakalpojumu pieejamība. Kā viens no sociālekonomiski svarīgākajiem aspektiem diskusijās nereti tiek pieminētas sēnes, ogulāji un to potenciālās ražas izmaiņas.

Latvijā visbiežāk sastopamās un ekonomiski nozīmīgākās savvaļas ogu sugas ir mellenes (*Vaccinium myrtillus* L.), brūklenes (*Vaccinium vitis-idaea* L.), zilenes (*Vaccinium uliginosum* L.), purva un sīkās dzērvenes (*Oxycoccus palustris* Pers. un *Oxycoccus microcarpus* Turcz. ex Rupr.) un meža avenes (*Rubus idaeus* L.). Koku sugu sastāvs, mežaudzes biežība un vecums ir svarīgi faktori, kas ietekmē gan gaismas pieejamību zemsedzei, gan augsnes mitrumu un barības vielu apriti.

Mellenes Latvijā ir visbiežāk sastopamās un visvairāk lasītās ogas

Lai arī kurā mežā mēs dotos savvaļas ogu ražas laikā – ogas būs. Tikai – cik sulīgas, cik lielas un cik daudz? Tas ir atkarīgs gan no iepriekšējā gada rudens apstākļiem un pavasara salnām, gan no laika apstākļiem vasarā, gan arī, protams, no katrai sugai nepieciešamajiem vides apstākļiem.

Katrai ogu sugai ir sava ekoloģiskā niša. Piemēram, lai visātrāk salasītu pilnu trauku ar mellenēm, jādodas uz mežu, kur mellenei ir optimāli apstākļi. Tas varētu būt, piemēram, vidēji vecs, pieaudzis vai pāraudzis priežu vai egļu mežs mētrājā, lānā, damaksnī, mētru āreņī vai kūdrenī. Taču ne tikai. Mellene ir ekoloģiski plastiska boreāla suga, kas spēj augt arī purvainās, mitrās augsnēs, piemēram, sūnu purvā kopā ar brūklenēm, zilenēm, dzērvenēm un retāk sastopamajām lācenēm. Mellenes lielākoties vairojas veģetatīvi, ar rizomiem no viena auga, mežā veidojot apļveida klājienu. Izcirtumos, ja vien rizoīdu daļa nav pārlieku bojāta, sākotnēji iespējama melleņu atjaunošanās, bet ilgtermiņā pie pārlieku lielas jaunaudzies biežības, kad samazinās zemsedzei pieejamais gaismas daudzums, melleņu sastopamība sarūk.

Brūklene visbiežāk ap 0,2 m augstu vienlaidu klājienu veido nabadzīgākos meža tipos, piemēram, silā, slapjajā mētrājā vai purvājā. Bieži vien arī izcirtumā vai jaunaudzē redzamas sarkanās brūkleņogas, jo viens no limitējošiem faktoriem brūkleņu izplatībai ir tieši gaismas daudzums - jo vairāk gaismas, jo optimālāki augšanas apstākļi. Otrs, ne mazāk svarīgs faktors ir augsnes auglība: brūklenēm patīk mazauglīga, vidēji auglīga, nereti skāba augsne.

Zilenes nereti mežā tiek jauktas ar mellenēm. Atšķirībā no mellenēm, zileņu zilganzaļie krūmi spēj sasniegt 1,2 m augstumu (vidēji 0,5-0,7 m). Melleņu mētras ir īsākas - ap 0,5 m (vidēji 0,2-0,3m). Gatavās zileņu ogas nav zili melnas kā mellenēm, bet gan blāvi zilganas. Zilenes visbiežāk ieraudzīsīm sūnu purvā vai purvājā (ar skābu augsni), vai arī izteikti mitrā mežā. Līdzīgi kā mellenes un brūklenes, arī zilenes galvenokārt pavairojās veģetatīvi, veidojot klonus.

Dzērvenes ir antioksidantiem, vitamīniem un minerālvielām bagātākās Latvijas ogas. Sausā priežu silā vai liepu gāršā dzērveņu ogas neieraudzīsīm, bet kādā mitrākā ieplakā vai sūnu purvā gan. Atšķirībā no visām citām sugām, dzērvenes parasti dabā pamanām tikai rudenī, kad redzamas ogas, jo sīkais, mūžzaļais, ložņājošais stublājs bieži vien pazūd sfagņu paklājā.

Dzērvenes biežāk sastopamas purvā vai ļoti mitrā mežā

Meža avenes vidēji vecā vai pieaugušā mežā parasti redzēsim bez ogām, tikai kā veģetatīvus dzinumus. Šī suga strauji, parasti divu gadu laikā, kolonizē auglīgu meža zemi pēc liela izmēra traucējumiem, vienlaidu atjaunošanas cirtēm, vējgāzēm u.c., veidojot blīvu audzi. Ogas veidojas uz divgadīgiem dzinumiem, tādēļ lielākā aveņu raža izcirtumā gaidāma četrus līdz septiņus gadus pēc mežizstrādes. Meža avenēm labvēlīgākie apstākļi ir auglīga, bāziska augsne un liels gaismas daudzums, šādās platībās aveņu dzinumi var pārsniegt pat 2m augstumu.

Nemot vērā arvien pieaugošo interesi par daudzveidīgiem meža ekosistēmu nodrošinātajiem labumiem, ir nepieciešama informācija arī par nekoksnes produktiem. Tādēļ Latvijas Valsts mežzinātnes institūtā "Silava" jau četrpadsmit gadus pastāvīgajos Meža statistiskās inventarizācijas parauglaukumos tiek sistemātiski ievākti dati un apkopota informācija par nekoksnes resursiem - ogulāju sastopamību un segumu dažādos meža tipos Latvijā. Jau piecus gadus tiek ievākti dati arī par dažādu ogulāju sastopamību un to produktivitāti mežos pēc krājas kopšanas cirtes, kā arī divās modeļteritorijās dažādos meža tipos, nodrošinot datus meža ogu ražas prognozēšanas modeļu izstrādei. Līdzšinējie, pirmējie rezultāti liecina, ka kopšanas cirte, kuras rezultātā palielinās gaismas daudzums mežaudzē, pirmajos gados labvēlīgi ietekmē ogulāju segumu un ražību.

Lietderīgi zināt!

Ogot drīkst visos A/S "Latvijas valsts meži" apsaimniekotajos valsts mežos, SIA "Rīgas meži" mežos, pašvaldību un privātajos mežos, ja vien meža īpašnieks vai tiesiskais valdītājs saskaņā ar likumu nav noteicis ierobežojumus.

Ogot nedrīkst Īpaši aizsargājamu dabas teritoriju rezervāta stingrā un regulējamā režīma zonā.

Mellenes Latvijā ir visbiežāk sastopamās un visvairāk lasītās ogas